

İç Denetim Sisteminin Hileli Finansal Raporlamayı Önlemedeki Rolüne Yönelik Bağımsız Denetçiler Üzerinde Bir Araştırma*

Mehmet DEMİR**

M. Mustafa KISAKÜREK***

Öznur ARSLAN****

ÖZET

Bu çalışmada, hileli finansal işlemlerin tespit edilme sıklıklarının düzeyini ve iç denetim sisteminin hileli finansal raporlamayı önlemedeki rolünü tespit etmek amaç olarak belirlenmiştir. Bu amaçları gerçekleştirmek için Türkiye’de faaliyet gösteren bağımsız denetim şirketlerinde çalışan, 300 bağımsız denetçiye 2017 Haziran-Ağustos döneminde bir anket uygulanmıştır. Anket verileri SPSS 22 paket programından yararlanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın Cronbach’s Alpha güvenilirlik katsayısı 0,84’tür. Elde edilen verilerin analizi sonucunda iç denetim sisteminin hileli finansal raporlamayı önlemedeki rolüne ilişkin ifadelerden “iç denetçinin denetim standartlarını bilmemesi hileli finansal raporlama yapılma riskini artırır” ifadesinin daha çok benimsendiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bağımsız Denetçi, İç Denetim, Denetçi, Hile, Hileli Finansal Raporlama.

JEL Sınıflandırması: M41, M42.

The Role Of The Internal Audit System In The Preventive Of Fraudulent Financial Reporting A Research On Independent Auditors

ABSTRACT

The purpose of this study was to determine the level of frequency of detection of fraudulent financial transactions and to determine the role of the internal audit system in preventing fraudulent financial reporting. To accomplish these objectives, was carried a survey to over 300 independent auditor employees in independent audit firms in Turkey during the period June-August 2017. Survey data were analyzed using SPSS 22 package program. The Cronbach's Alpha reliability coefficient of the study is 0,84. As a result of the analysis, from statements regarding the role of the prevention of fraudulent financial reporting of internal audit system "The fact that the internal auditor does not know the audit standards increases the risk of fraudulent financial reporting" it has been found more than other phrase.

Keywords: Independent Auditors, internal audit, Auditor, Fraud, fraudulent financial reporting.

Jel Classification: M41, M42.

Makale Gönderim Tarihi: 30.07.2018

Makale Kabul Tarihi: 03.10.2018

* Bu çalışma, Cumhuriyet Ü. SBE, İşletme ABD doktora tezi kapsamında Doç. Dr. Mehmet DEMİR’in danışmanlığında Öznur Arslan’ın hazırlamış olduğu “Muhasebe Hilelerinin Tespitinde İç Denetim Sisteminin Önemi ve Denetim Standartları Açısından Bağımsız Denetçinin Hileye Karşı Sorumlulukları” adlı doktora tezinin özellikle anket formu, evren ve örneklemeden yararlanmak suretiyle gerçekleştirilmiştir.

** Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, mehmet_demir01@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1796-7974

*** Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçüimam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, mmk_46@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2351-4314

**** Öğr. Gör. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Hafik Meslek Yüksek Okulu, oznurarslan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5973-9107

1. GİRİŞ

Muhasebe bilgi sistemi içinde üretilen finansal tablolar, şirketlerin finansal yapısı, faaliyet sonuçları ve bunlardaki süregelen gelişim hakkında bilgi sahibi olmayı sağlayan en önemli araçlardan biridir. Ancak finansal tabloların üretilmesine imkân sağlayan muhasebe bilgi sisteminin, işletme yetkilileri veya denetçiler tarafından muhasebe standartlarının oluşturduğu boşluklar ya da yasal düzenlemelere aykırı uygulamalar yoluyla manipüle edildiği görülmektedir.

Finansal bilgi manipülasyonları içerisinde değerlendirilen uygulamaların bazılarında muhasebe ilkelerinden ve standartlarından açık biçimde sapmaların olduğu gözlenmektedir. Bu tür “muhasebe ilke ve standartlarına aykırı manipülasyonlar” aynı zamanda “finansal hile” olarak adlandırılmaktadır (Tepeli ve Kayıhan, 2016:248).

Finansal hile olgusu beraberinde hileli finansal raporlamayı getirmektedir. Hileli finansal raporlama sebebiyle, şirketlerin gerçek finansal durumları ve faaliyet sonuçları gizlenmekte bu durum ise yatırımcıların zarara uğramasına, sisteme olan güvenin sarsılmasına, kaynakların yanlış ve verimsiz alanlara tahsis edilmesine yol açmaktadır (Küçükkoçoğlu ve Küüksözen, 2004:161). Sertifikalı Hile Araştırmalar Kuruluşu (Association of Certified Fraud Examiners -ACFE) tarafından yayınlanan 2016 Hile Raporu’nda işletmelerin varlıklarının ortalama %5’ini hileli işlemlerden dolayı kaybettiği ve hileli finansal raporlama sebebiyle oluşan kayıpların her yıl ortalama 3,7 trilyon dolardan fazla olduğu belirtilmektedir. Bu olumsuz etkilerin önlenmesi ya da ortadan kaldırılması amacıyla gerek uluslararası gerekse ulusal alanda birçok yasal düzenleme yapılmıştır.

2. HİLE VE HATA KAVRAMLARI

Özellikle 2000’li yıllarda finansal bilgilerin gerçeği yansıtmaması ile ortaya çıkan finansal skandallar “hile” kavramının üzerinde daha çok durulmasına yol açmıştır.

Kasıt taşımayan ve hata olarak adlandırılan davranışlardan ayrılan hile, bu yönüyle bilinçli olarak yapılan bir fiil olarak tanımlanmaktadır. Hile, eylemi gerçekleştirenin, kendi menfaati lehinde aldatma yoluyla kıymeti olan bir şeyi elde etmesi veya bir yükümlülüğün kaçınması şeklinde tanımlanabilir. Buradan hareketle hile en genel tanımıyla kasıtlı aldatma olarak ifade edilebilir (Hacıhasanoğlu ve Karaca 2015: 118).

Muhasebe açısından literatürde hileyle ilgili çok çeşitli tanımlar yer almaktadır. Bunlardan bazılarını aşağıda yer verilmiştir.

Hile, parayla ifade edilen olayların oluşumu, belgelenmesi, kaydedilmesi ve işletme ile ilgili çıkar çevrelerine rapor edilmesi aşamasında kötü niyetle, ilgili çıkar çevrelerinin bilgisi dışında ve onları maddi zarara uğratabilecek şekilde basılı ve dijital ortamda ulusal ve uluslararası mevzuata aykırı davranmak, davranmaya teşvik etmek veya böyle bir ortamda suça iştirak etmektir (Bayraklı ve diğerleri 2012: 51).

SAS (Statement of Auditing Standards) 82 No.lu Denetim Standartlarına İlişkin Açıklama’da hile; bilinçli bir şekilde, finansal tabloların raporlanmasında veya finansal tablolarda yer alan varlıkların üzerine bilgi ve belge saklanması ya da ilave edilmesi olarak tanımlanmıştır.

ACFE'nin tanımına göre hile, başkalarını aldatarak kazanç elde edilmesi veya çalışanlar tarafından işletme varlık ve kaynaklarının zimmete geçirilmesidir.

Vergi Usul Kanunu (VUK)'nda hilenin tanımı yapılmamış fakat VUK'un Kaçakçılık ve Suçları ve Cezaları'nı düzenleyen 359'uncu maddesinde hangi uygulamaların suç sayıldığı maddeler halinde sıralanmıştır.

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK)'nun Seri: X, No: 22 tebliğinde hile, işletme yönetiminin, işletme çalışanlarının veya üçüncü şahısların bilerek ve isteyerek yasal olmayan bir yarar sağlamak gayesiyle aldatma içeren davranışlarda bulunmaları olarak tanımlanmaktadır.

Muhasebede hata ise, mali tablolardaki kasıt olmayan yanlışlıklardır. Bunlar, kaydedilmesi gereken bir ekonomik olayın, bir tutarın veya bir açıklamanın mali tablolarda yer verilmemesi neticesinde ortaya çıkarlar. Hatalar, bir kıymet hareketinin defterlere kaydedilmemiş olması, bir kıymet hareketinin ait olduğu döneme değil, bir başka muhasebe dönemine kaydedilmiş olması, yanlış bir tutar ile kaydedilmiş olması ya da yanlış bir hesaba borç veya alacak kaydedilmiş olması sonucu ortaya çıkar (Şengür 2010: 6).

Hatalarda bilgisizlik, dikkatsizlik ve ihmal vardır. Kasıt yoktur. Hile ise haksız kazanç elde etmeyi amaçlayan bir davranıştır. Hile yapan kişilerin amacı, kendi hakları olamadığı halde bir çıkar gözetmesi ve elde etmesidir. Diğer bir ifadeyle hata yapanlar kendi menfaatlerini gözetmezler ama davranışları başkalarına zarar verir; ancak hile yapanlar hem kendi çıkarlarını düşünürler hem de başkalarına zarar verirler (Dumanoğlu 2005: 349).

2. 1. Hile Üçgeni

Donald R. Cressey tarafından 1940'ların sonlarında geliştirilen teoriye göre; hileden söz edilmesi için baskı, fırsat ve haklı gösterme olarak adlandırılan üç durumdan en az birinin var olması gerekir. Hile risk faktörlerinin altında yatan teoriyi oluşturan hile üçgeni olarak da bilinen bu yaklaşım, SAS No: 99'da Cressey'in teorisine göre ele alınmış ve bir hilede, hile üçgenindeki üç durumun da var olduğu belirtilmiştir. Hilenin gerçekleştiği ortamlarda genellikle bu üç durumun var olduğu ileri sürülmekle birlikte, hile potansiyelinin oluşabilmesi için hile üçgenindeki tek bir unsurun varlığı da yeterli görülmüştür. (AICPA, SAS No:99; Paragraf 7; Küçük ve Uzay 2009: 243; Skousen 2004: 7; Wolfe ve Hermanson 2004: 38, Uçma 2010: 28)

2. 1. 1. Baskı

Hileli finansal raporlama yapılmasını gerektirecek baskılar, işletmede ya da işletmenin yer aldığı sektörde yaşadığı ani hasılat düşüşleri ya da pazar payı daralmasından kaynaklanabilir. İşletmenin mevcut durumu dikkate alınmadan yapılan bütçeler, işletme ile ilgili gerçek dışı beklentiler doğurmaktadır. Gerçek dışı beklentiler ise özellikle kısa dönemde işletme yönetimleri üzerinde baskı oluşturarak, hileli finansal raporlama yapılmasına yöneltebilecek önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. İşletmelerin kısa dönemdeki performansları "prim" ile ödüllendiriyor olması da kişiler üzerinde ciddi bir baskı oluşturmaktadır. Kısa dönemdeki performansla bağlı olarak elde edilecek olan primin, kişinin toplam kazancı içerisindeki oranı arttıkça, kişi üzerinde doğuracağı baskı da o oranda artacaktır. Bu durum kişiyi gerçekte elde edemediği performansı, elde etmiş gibi gösterebilmek için hileli finansal raporlama yapmaya itecektir. Otokratik bir üst yönetim bulunması ve bu yönetimin performansın yüksek olmasına yönelik yaptığı baskılar sonucunda

hileli finansal raporlama söz konusu olabilir. Sermaye piyasalarından kaynaklanan baskılar ve yöneticilerin sermayelerini düşük bir maliyet ile arttırma çabaları da manipülasyon yapılmasına ve hileli finansal raporlamaya sebep olabilmektedir (Tarhan Mengi 2013: 17).

2.1.2. Fırsat

İşletmelerde iç kontrol sisteminde bir eksiklik veya zayıflık, hile yapmak için fırsat doğurmaktadır. Baskı unsuru, fırsatla birleştiğinde hile yapılma olasılığı da çok yükselecektir. Bir işletmede hile yapılmasını tetikleyen fırsat unsurları şöyle sıralanabilir (Terzi 2012: 38).

- İşletmede hileyi önleyecek veya ortaya çıkarabilecek bir kontrol yapısının zayıf olması,
- Zayıf ahlak politikaları,
- Üçüncü kişilerle ve ortaklarla yapılan gizli anlaşmalar,
- Çalışanların yaptıkları işlerin kalitesini değerlemede yetersizlik,
- Hile yapanların cezalandırılacağı disiplin ortamının sağlanamaması,
- İşletmede çalışanlar arasında bilgi akışının zayıf olması,
- Tepe yönetiminde var olan cahillik, umursamazlık ve yetenek eksikliği,
- Sağlıklı denetim çalışmalarının olmaması.

2.1.3. Haklı Gösterme

Hile üçgeninin üçüncü faktörü ise davranışı rasyonelleştirme veya haklı göstermedir. Hile yapan kişiler suç davranışına girdiklerinde kendilerini haklı göstermeye çalışmaktadır. Yaptıkları hileyi doğru göstermek için de kendilerini ikna etme çabasıyla bahaneler üretmektedirler. Hile yapan kişilerin bahane olarak sıralayabileceği cümlelerden bazıları şu şekilde sıralanabilir (Çıtak 2013: 20).

<i>Bu olay sonucu hiç kimseyi incinmedi.</i>	<i>Yaptığımın suç olduğunu bilmiyordum.</i>
<i>Bu işleme yaptıklarımın karşılığıdır.</i>	<i>Parayı sadece borç almıştım, geri ödeyeceğim.</i>
<i>Bu parayı iyi bir amaç için almıştım.</i>	<i>Onlar bana ait, daha fazlasını hak ettim.</i>
<i>Onu hak ettim.</i>	<i>Ne yaptıysam işletme için yaptım.</i>
<i>Herkes yapar kimseye zarar vermedim.</i>	<i>İşletme bunu hak etmişti.</i>
<i>Sadece bir kerelik ihtiyacım vardı.</i>	<i>Sadece kendi payımı istiyorum.</i>

Ayrıca; ekonomik istikrarsızlık, geleceğe yönelik belirsizlikler ve bunları telafi etmeye dönük olarak kullanılan sosyal adalet sisteminin yetersizliği, vergi ödeyebilecek güçte olmalarına rağmen kişileri ödemesi gereken vergiyi bir kaynak olarak düşünmeye ve bu kaynağı ileride ortaya çıkabilecek sıkıntılı dönemlerde kullanmak üzere ihtiyat akçesi olarak ayırmaya itebilmektedir.

Aşırı baskının olduğu ortamlarda, kendisinden hileli davranış beklenmeyen kişiler bile yanlış ve yanıltıcı bir şekilde davranabilir. Bir kişinin hileye bulaşma hareketini meşrulaştırma eylemi teşvik ve baskının büyüklüğü ile doğru orantılıdır (Uçma 2010: 29).

2.2. Hile Karosu

Acaba baskı altında olan her kişi, kendini haklı göstererek hile yapabilir mi; karşısında bir fırsat mevcut olsa dahi herkes bu fırsatı fark edebilir mi; bu fırsatı değerlendirebilir mi? Mevcut fırsatları fark edebilmek, değerlendirebilmek ve hile eylemini gerçekleştirebilmek için kişilerin bazı yetkinliklerinin de olması gereklidir (Tarhan Mengi 2013: 119). Dolayısıyla hile üçgeni yaklaşımına ek olarak Wolfe ve Hermenson, kişinin hile yapmadaki yeteneğini, diğer bir ifade ile hileyi gerçekleştirebilmeye yetebilecek bilgi ve beceriye sahip olması özelliğini dördüncü bir unsur olarak hile üçgenine eklemiştir. Kişileri hile yapmaya iten unsurların değerlendirilmesinde yetkinliklerin dikkate alınması hile üçgenini, hile karosuna dönüştürmüştür (Doğan ve Kayakıran 2017: 173).

3. HİLE TÜRLERİ

ACFE tarafından yayınlanan raporda hile türleri aşağıdaki şekilde sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmaya hile ağacı ismi de verilmektedir. ACFE hile ağacında üç temel hile çeşidi yer almaktadır. Bu üç temel hile çeşidi Şekil 1 de gösterilmiştir.

Şekil 1. Hile Çeşitleri

Kaynak: ACFE, 2006 Report To The Nation Occupational Fraud&Abuse

Şekil 1’de görüldüğü gibi, varlıkların kötüye kullanılması, yolsuzluk ve ahlaki olmayan davranışlar ve hileli finansal raporlama hile ağacındaki hile çeşitlerini oluşturmaktadır.

Varlıkların kötüye kullanılması; varlıkların çalınması ya da amaç dışı kullanılmasıdır. Varlıkların kötüye kullanımı genellikle işletme çalışanlarının işletmeye ait varlıkları çalması şeklinde gerçekleştirilir ve genelde küçük tutardadır. Varlıkların kötüye kullanımı işletme yönetimi tarafından nadir olsa da gerçekleştirilebilir. Ancak yönetimin yetki gücünün geniş olması, kontrolleri rahatlıkla yönlendirebilmesi gibi sebeplerle zimmete geçirilen kıymetler çok önemli tutarlara ulaşabilir (Güredin 2010: 134-135). İşletme personelinin ve diğer işletmelerdeki personelin, işletme varlıklarının haksız olarak elde edilmesine yardımcı olmaları da varlıkların kötüye kullanılması olarak adlandırılmaktadır.

Yolsuzluk ve ahlaki olmayan davranışlar; çalışanın işletme faaliyetlerinde işverenin ya da bir başkasının haklarını göz ardı ederek, gücünü yanlış bir biçimde kendisine veya başkasına yarar sağlama amaçlı kullanmasıdır. Bu gruba giren eylemler işletmenin zarar

etmesine yol açmakta, yatırımcının güveni zedelenmekte, büyümeyi durdurmakta, kaynak dağılımının bozulmasına sebep olmakta ve işletmenin iflas riskini artırmaktadır (Özeroğlu 2014: 185)

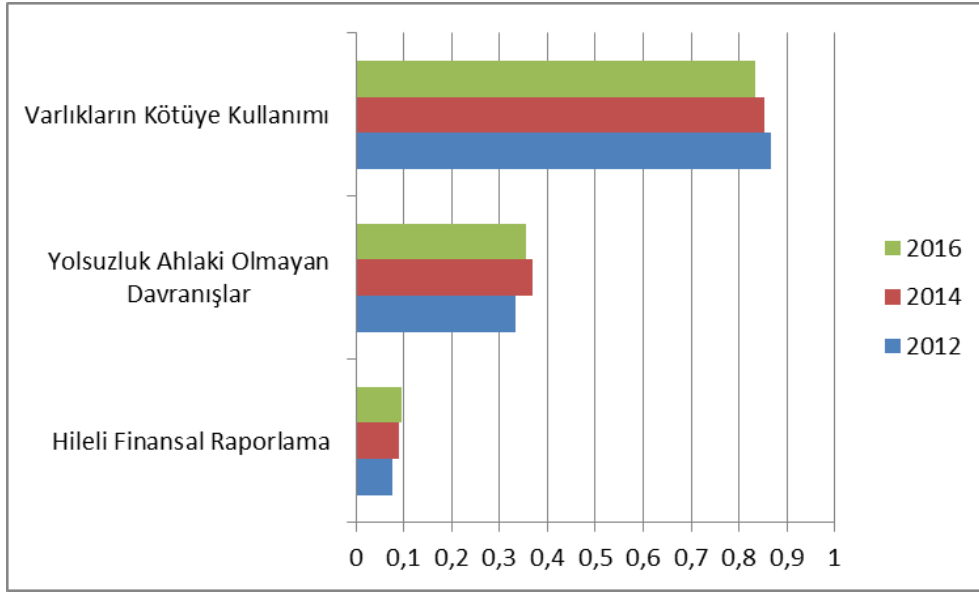
Hileli finansal raporlama; finansal tablo kullanıcılarını aldatmak amacıyla kasıtlı bir şekilde finansal tablolarda yer alması gereken tutarların yer almaması ve/veya olmaması gereken tutarların finansal tablolarda yer alması şeklinde gerçekleşmektedir. Bunlar genellikle üst yönetim tarafından tamamen finansal tablo kullanıcıları aldatmak için yapılmaktadır. Amerikan Sertifikalı Kamu Denetçiler Enstitüsü (American Institute of Certified Public Accountants- AICPA)'nın hile ile ilgili yayınladığı standart SASNo.99'un altıncı paragrafında hileli finansal raporlama teknikleri sıralanmıştır

- Finansal tabloların oluşmasına yardımcı olan önemli belgelerin yok edilmesi, tahrif edilmesi veya önemli kayıtların çarpıtılması
- Finansal işlem, olay ve diğer önemli bilgilerin, finansal tablolarda önemli tahrifata yol açacak şekilde yanlış yansıtılması veya hiç yansıtılmaması
- Muhasebe ilkeleri, kayda alma, sınıflandırma, sunum ya da açıklama ile ilgili prosedürlerin kasıtlı olarak yanlış uygulanması.

Hileli finansal tablolar, yüksek meblağlarda zararlara sebep olabilmektedir. Hileli işlemlerin gerçekleştirilme süreci sadece bir kişi tarafından değil birçok kişi tarafından yapılmaktadır. Diğer hile yöntemlerine göre daha fazla sayıda toplumsal kesimi etkilemektedir (Coenen 2008: 96-97).

Bağımsız denetçiler, varlıkların zimmete geçirilmesinden ziyade hileli finansal raporlamayla daha çok ilgilenmektedirler. Çünkü hileli finansal raporlama finansal tablo kullanıcılarını aldatma amacı güderken, varlıkların zimmete geçirilmesi finansal tablolarda önemli zararlara sebep olsa da amaç finansal tablo kullanıcılarını yanıltmak değildir. Diğer taraftan hileli finansal raporlamanın maliyeti varlıkların zimmete geçirilmesine göre daha ağırdır (Varıcı 2012: 127).

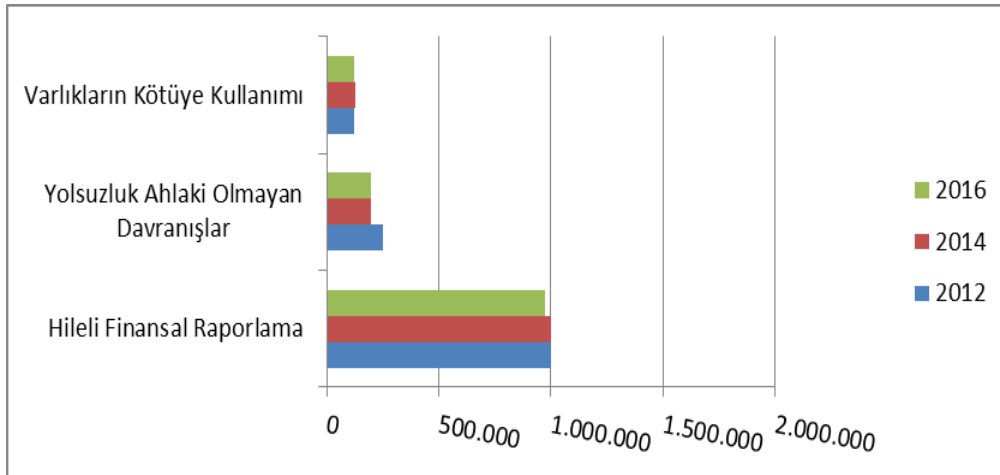
ACFE tarafından yapılan çalışmalar ve bu çalışmalar sonucunda yayınlanan raporlar hileli finansal raporlamanın sıklığı ve maliyeti hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. İlgili kuruluş tarafından yayınlanan raporlara göre yıllar itibariyle hileli finansal raporlamanın sıklığı, varlıkların kötüye kullanımı, yolsuzluk ve ahlaki olmayan davranışlar ile karşılaştırılmalı olarak Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Hileli Finansal Raporlama Sıklığının (%) İşletme İçi Diğer Hile Türlerinin Sıklığı (%) ile Karşılaştırılması

Kaynak: ACFE, 2016 Report To The Nation Occupational Fraud&Abuse

Şekil 2 incelendiğinde işletme içerisinde en az sıklıkta ortaya çıkan hile türünün hileli finansal raporlama olduğu görülmektedir. Ancak bu açıdan yapılacak bir değerlendirme doğru sonuçlar veremeyebilir. Bu bağlamda işletme içi hilelerin verilen zararların tutarı açısından da bir değerlendirmeye tabi tutulması gerekmektedir. Bu değerlendirmenin sonucu Şekil 3'te gösterilmektedir.

Şekil 3. Hileli Finansal Raporlamanın Verdiği Ortalama Zararların (\$) İşletme İçi Diğer Hile Türlerinin Verdiği Ortalama Zararlar (\$) ile Karşılaştırılması

Kaynak: ACFE, 2016 Report To The Nation Occupational Fraud&Abuse

Şekil 3 incelendiğinde hileli finansal raporlama sıklığı az olsa da yol açtığı olduğu zararlar açısından işletme içi diğer hile türlerinin açık ara önünde yer aldığı görülmektedir.

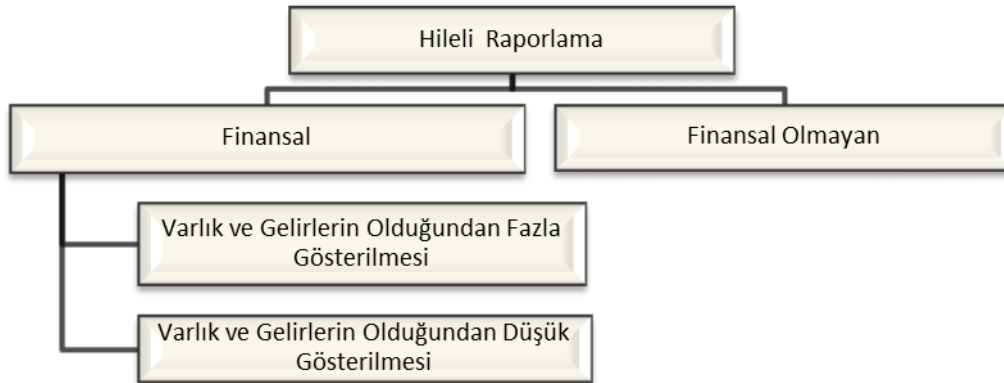
4. HİLELİ FİNANSAL RAPORLAMANIN SEBEPLERİ

Hileli finansal raporlama, genellikle kâr manipülasyonuna odaklanmaktadır. Bu durumun sebebi, şirketin piyasa değerinin belirlenmesinde kârın önemli bir rol oynamasıdır (Kandemir 2013: 43). İşletmelerin üst yönetimlerini hileli finansal raporlamaya iten başlıca sebepler şunlardır (Küçük 2009: 20);

- Yaptıkları bu tür düzenlemelerden dolayı kendilerine yarar sağlamaları, örneğin işletme gelirlerinin artmasıyla prim elde etmeleri gibi,
- Yöneticilerin yönetim kademesinde olmasından dolayı muhasebe hilelerini yapmalarına uygun ortamı bulmaları,
- Yaptıkları hileli eylemler sonucunda yakalanmayacaklarını düşünmeleri, (zayıf iç kontrol yapıları ve denetim mekanizmasının varlığı gibi),
- Aşırı rekabetin varlığı ve bu rekabetten kaynaklı baskılarla karşılaşmaları,
- İşletme menkul kıymet piyasa değerinin yükselmesini sağlayarak yatırımcıların beklentilerini karşılamak,

4.1. Hileli Raporlama Yöntemleri

ACFE, hileli raporlama yöntemlerini genel olarak aşağıdaki Şekil 4’te görüldüğü gibi sınıflandırmaktadır.

Şekil 4. Hileli Raporlama Yöntemleri

Kaynak: ACFE, 2008 Report To The Nation Occupational Fraud&Abuse

Şekil 4’te hileli raporlama finansal ve finansal olmayan olmak üzere iki kategoriye ayırmıştır.

Finansal olmayan hileli raporlama, işletmenin finansal tablolarına etkisi olmayan rapor, evrak veya işlemler ile ilgili olarak kasti yanlışlıklar yapılması ve üçüncü kişilerin aldatılmasıdır. Finansal olmayan hileli raporlama; çalışanların özellikle mesleki sertifikalarla ilgili deneyimli olmaları durumu konusunda yanlış bilgiler sunulmasını, iç raporlama ve dış raporlama amacı ile ilgili olarak hazırlanmış rapor ve dokümanların kasıtlı olarak yanlış bilgileri içerecek şekilde hazırlanmasını içermektedir (Wallace 2008: 53). Finansal olmayan hileli raporlama literatürde çok yer almamaktadır.

Finansal Hileli Raporlama, işletmenin finansal tablolarını etkileyen evrak kayıt ve finansal işlemleri ile ilgilidir. Finansal hileli raporlama türlerinden olan “Varlıkların/Gelirlerin olduğundan daha düşük gösterilmesi” teorik olarak imkân ve ihtimal dâhilinde olan, ancak uygulamada pek rastlanmayan hilelerdir ve genelde küçük işletmeler tarafından yapılmaktadır. “Varlıkların ve Gelirlerin Olduğundan Daha Yüksek Gösterilmesi” hileleri ise dört alt kategoride incelenmektedir. Bunlar;

- Hayali Gelirler,
- Yükümlülük ve Giderler ile İlgili Hileli Finansal Raporlama,
- Varlıklara İlişkin Olarak Gerçekleştirilen Hileli Finansal Raporlama,
- Açıklayıcı Notların Hiç Verilmemesi ya da Yeterli Düzeyde Olmaması

5. İÇ DENETİMİN TANIMI

İç denetim, bir kurumun idarecilerinin, sorumlu oldukları süreçlerin hile, hata veya verimli ve tutumlu olmayan uygulamaların meydana gelme olasılığını en aza indirecek şekilde işlediğine dair güvence elde etmesini sağlayan işlevsel bir araçtır. İç denetim, iç kontrol sisteminin etkinliğinin ölçülerek ve değerlendirilerek yönetime sunulan bağımsız bir belirleme hizmetidir (Akyel, 2010: 5).

İç denetim, işletme faaliyetlerinin ve bu faaliyetleri yürütenlerin yaptıkları işlemlerin önceden belirlenmiş hedeflere ve genel kabul görmüş muhasebe ilke ve standartları bütçe hedefleri gibi çeşitli kıstaslara uygunluğunun ve etkinliğinin araştırılarak yönetime raporlar sunulmasıdır (Durmuş ve Taş 2008: 11).

Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü (IIA), iç denetimi şu şekilde tanımlamaktadır. İç denetim, bir kurumun faaliyetlerini geliştirmek ve onlara değer katmak amacıyla güden, bağımsız ve objektif bir güvence ve danışmanlık faaliyetidir (Pickett, 2003: 239).

5.1. İç Denetimin Amaçları ve Faydaları

İç denetimin amaçları şu şekilde sıralanabilir (Uyar, 2009: 61):

- Bir işletmede finansal olmayan kontroller de dâhil olmak üzere faaliyetlerin etkinliği, verimliliği ve yeterliliğinin sağlanması, işletme faaliyetlerinin sağlıklı ve verimli bir şekilde yürütülmesi,
- İşlemlerin önceden saptanmış işletme politikasına uygunluğu ve doğruluğunun kontrol altında tutulması, işlemlerin amaçlara, programlara, stratejik planlara, performans programlarına ve mevzuata uygun olarak planlanması ve yürütülmesi,
- İşletme varlıklarının etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasının sağlanması, varlıkların güvence altına alınması,
- Bilgilerin güvenilirliğinin, bütünlüğünün ve zamanında elde edilebilirliğinin sağlanması,
- Muhasebe ve iç kontrol sisteminin yeterlilik ve etkinliğinin incelenmesi, değerlendirilmesi, risklerin asgariye indirilmesi ve yönetilmesi,
- Muhasebe sürecinin Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri doğrultusunda devamının sağlanması,

- İşletmede meydana gelen veya gelebilecek olan hata ve hilelerin ortaya çıkartılması ve önlenmesi,
- Varlıkların fiziki durumları ile defter kayıtları arasındaki ilişkinin kontrol altında tutulması,
- Yönetime yardımcı olunması ve üst yönetime danışmalık yapılması,
- Belirli alanlarda özel araştırmaların yapılması,
- Denetim sonucunda maddi açıdan tasarruf sağlanması

İç denetimin faydaları aşağıda sıralanmaktadır. (Pehlivanlı 2010: 8).

- Güvenilir bilgi ihtiyacının karşılanmasını sağlar: İç denetimin etkinliği iç kontrol sisteminin etkinliği ile direk bağlantılıdır. İşletmede etkin bir iç kontrol yapısı varsa iç denetimin etkinliği de yüksek olacaktır.
- İşletme varlık ve kayıtlarının korunması ihtiyacı karşılanır: Etkin bir iç denetim sisteminin var olması durumunda işletme varlık ve kayıtlar da yüksek seviyede korunur.
- Verimliliğin artması ihtiyacı karşılanır: İç denetimin etkin çalışması durumunda verimsiz faaliyetlerde azaltılabilecektir.
- Üst yönetim tarafından belirlenen politikalara uyum sağlanır.

5.2. İç Denetimi Gerektiren Sebepler

Küresel rekabet içinde sürekli büyüme ve gelişmeyi amaçlayan işletmeler, kurumsal yönetim kalitesini sağlamak için iç denetim faaliyetine ihtiyaç duymaktadırlar. Küçük ölçekli işletmelerde yöneticiler çalışanlarını ve işletmenin günlük faaliyetlerini takip edebilecek yeterliliktedir. İşletme büyüdükçe, işlemler karmaşıklaşmakta ve rekabet ortamında kurumun etkin yönetilmesi için iç kontrol ihtiyacı artmaktadır. İç kontrol sistemi ile birlikte, bağımsız ve tarafsız olarak yönetime güvence sağlayan, iç denetime olan ihtiyaç da artmaktadır. Bu ihtiyaç gören yönetim, işletmenin faaliyetlerini sermaye kaynaklarını ve risk faktörlerini dikkate alarak iç denetim uygulamalarının nasıl organize edileceğine karar verir (TUSİAD 2008: 6).

İç denetimi gerektiren sebepler sorumluluk ve hesap verme, yönetim danışmanlık ve yardım, hileli işlemlere karşı korunma ihtiyacı, vekâlet teorisi ve tasarruf ihtiyacı açılarından değerlendirilebilir.

6. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Konu ile ilgili olarak daha önce yapılmış teorik ve ampirik çalışmalara ait özet bilgiler şöyledir.

Türedi ve Alıcı (2014) çalışmalarında, mali raporlama hilelerinin türleri, ne şekilde meydana geldikleri ve bunların sonuçlarına değinmişler; başarılı bir iç kontrol yapısının mali raporlama hilelerinin tespit edilmesi ve önlenmesindeki rolünü açıklamaya çalışmışlardır.

Atmaca (2012) çalışmasında, muhasebe skandalları ile işletmelerde ön plana çıkan iç kontrol sisteminin bu tür skandalları önlemede etkin bir araç olarak kullanılmasına yönelik teorik çerçevede açıklamalara yer vermiştir.

Yıldız ve Başkan (2014) çalışmalarında, muhasebe hilelerinin önlenmesinde kullanılan araçları incelemişlerdir. Bunun için ise BİST'teki şirketler üzerinde bu araçların kullanılabilirliğini ve en etkili aracı tespit etmeyi amaçlamışlardır. Bu amaçla ulaşılan sonuca göre iç denetim, iç kontrol ve bağımsız denetimin finansal tablolarında görülen hileleri önlemede ilk üç sırada yer alan araçlar arasındadır.

Doğan ve Çıtak (2017) çalışmalarında, Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren işletmelerde çalışan personelin, hileli finansal raporlamanın tespitinde ve önlenmesinde iç denetçinin sorumluluklarını belirlemeye yönelik oluşturulan yargılara katılma düzeylerini anket çalışmasıyla tespit etmişlerdir. Araştırma sonucunda iç denetçilerin, eğitilmiş ve mesleki yeterliliğe, tarafsızlığa ve yeterli muhasebe eğitimine sahip olmaları ayrıca iç denetim standartlarını ve risk faktörlerini iyi bilmeleri, yeniliklere ve değişikliklere açık olmaları, hileli finansal raporlamanın tespiti ve önlenmesi noktasında daha etkili olabileceği bulgularına ulaşılmıştır.

Uçma (2011) çalışmasında, hileli finansal raporlamada denetçi sorumluluğunun ortaya çıkarılması ve denetçi sorumluluğundan yola çıkarak denetim mekanizmasının önemini ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışma sonucunda, hileli finansal raporlamada iç denetçi ve denetim komitesi sorumluluğu ortaya çıkarılmakta ve bu noktadan hareketle kurumsal olarak ortaya konan model yapısal eşitlik modeli ile test edilmektedir.

Kıracı ve diğerleri (2014) çalışmalarında, iç denetçilerin hile ve usulsüzlükler karşısındaki sorumluluklarını teorik olarak incelemişlerdir.

Brown (1983), Carey vd. (2000), Carcello vd.'nin (2005) yıllarında yaptıkları çalışmalarda, iç denetçilerin hileli finansal raporlamayı önlemedeki etkileri incelenmiştir. Bu çalışmalar sonrasında iç denetçilerin, hileli finansal raporlamanın önlenmesinde doğrudan etkiye sahip oldukları ortaya konulmuştur.

Doyle vd.'nin 2007 yılında yaptıkları çalışmalarında ise işletmedeki iç denetim mekanizmasının eksikliğinin ve etkin çalışmamasının, hileli finansal raporlamaya yol açtığını ortaya koymuşlardır

7. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Araştırmanın metodolojisine yönelik açıklamalar özet halinde aşağıda yer almaktadır.

7.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Yolsuzluğun ekonomi ve toplum için büyük bir sorun olmasından dolayı bu durumu önlemek için gerek ülkeler, hükümetler ve gerekse işletmeler imkânları çerçevesinde çeşitli önlemler almaktadır. Bu anlamda işletmeler, ağırlıklı olarak muhasebe hileleri biçiminde yaşadıkları sorunu azaltmak amacıyla kendi denetim organlarını (denetim komitesi, iç denetim, risk yönetimi, anonim ihbar hatları, vb.) oluşturmaya veya var olanları etkinleştirmeye çalışmaktadır. İç denetim, işletmelerin hileleri bulma ve tespiti konusunda hem kaynak hem de zaman ve maliyet tasarrufu sağladığından dolayı kurum için önemli bir uygulamadır.

Araştırmanın birbiriyle ilintili iki amacı bulunmaktadır:

- 1) Hileli finansal işlemlerin tespit edilme sıklıklarının düzeyi nedir?
- 2) İç denetim sisteminin hileli finansal raporlamayı önlemedeki rolüne yönelik ifadelere katılımcıların katılım düzeyi nedir?

7. 2. Araştırmanın Modeli, Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın amaçlarına ulaşabilmek için tesadüfî olarak seçilen katılımcılara anket yöntemi uygulanmıştır. Anket formu oluşturulurken konuyla ilgili literatür taraması yapılarak daha önceden yapılmış çalışmalardan (Çıtak 2013: 140-141) yararlanılmıştır. Ayrıca ön araştırma amacıyla bağımsız denetçilerle görüşülmüş ve araştırma amacına yönelik olarak hazırlanan anket formundaki ifadeler hakkında görüşleri alınmıştır.

Anket formunda, *A Bölümünde* katılımcıların demografik yapılarını ölçmeye yönelik 10 ifade, *B Bölümünde* hileli finansal işlemlerin tespit edilme sıklıklarının düzeyini ölçmeye yönelik 26 ifade ve *C Bölümünde* iç denetim sisteminin hileli finansal raporlamayı önlemedeki rolünü ölçmeye yönelik 13 ifade olmak üzere toplam 49 ifade yer almaktadır.

Bağımsız denetim firmasında çalışan denetçi sayılarının tam olarak tespit edilememesinden dolayı, araştırmanın örneklem büyüklüğü ana kütledeki birim sayısı (N) bilinmiyor olarak hesaplanmıştır. Bu hesaplama aşağıdaki formül yardımıyla yapılmıştır (Karagöz 2014: 151).

Ana kütledeki birim (N) bilinmiyor ise;

$$n = \frac{p' \cdot q' \cdot t_{\alpha/2}^2}{d^2}$$

n = Örneklem Büyüklüğü

p = Ana kütledeki incelenen olayın gözlenme oranı (gerçekleşme olasılığı), incelenen olayın örneklemde gözlenme oranı ise p' biçiminde gösterilir. Bu oran bilinmediği durumda 0,50 olarak kabul edilir.

$q = 1 - p$: Ana kütledeki incelenen olayın gözlenmeme oranı (gerçekleşmeme olasılığı), incelenen olayın örneklemde gözlenmeme oranı ise $q' = 1 - p'$ biçiminde gösterilir.

$t_{\alpha/2}^2$ = Belirli bir anlamlılık düzeyinde, T tablosuna göre bulunan teorik değer. Diğer bir ifadeyle, istenilen olasılık düzeyi için T değeridir ($\alpha = 0,10$ için 1,64).

d: Tahmin edilecek olan ana kütle oranı ile aynı ana kütlede alınan örneklem oranı arasındaki sapma miktarı ($p' - p$),

Bu durumda örneklem sayısı,

$$n = \frac{0,50 \cdot 0,50 \cdot 1,64^2}{0,05^2} = \frac{0,6724}{0,0025} = 268,96$$

Yapılan çalışmada ulaşılan sayı 300 olmuştur. Örneklem büyüklüğü araştırma evreni için yeterli olmaktadır.

7.3. Araştırmada Kullanılan İstatistiksel Teknikler

Anket verilerinin analizinde, SPSS 22 for Windows (Social Package Statistical Science) istatistiksel paket programından yararlanılmıştır.

Daha öncede ifade edildiği gibi araştırmanın birbiriyle ilintili iki amacı bulunmaktadır. Katılımcılardan anketin B bölümünde yer alan 26 ifadeye katılım düzeylerini Daima (5), Sıklıkla (4), Çok (3), Bazen (2) ve Hiç (1) şeklinde; C bölümünde yer alan 13 ifadeye ait katılım düzeylerini ise Kesinlikle Katılıyorum (5), Katılıyorum (4), Kararsızım (3), Katılmıyorum (2) ve Kesinlikle Katılmıyorum (1) şeklinde belirtmeleri istenmiştir.

Örnekleme ait ham verilerin çözümlenmesi SPSS 22 paket programı ile betimsel istatistik yöntem ve teknikleri kullanılarak yapılmıştır. Çözümlenen verilerin tablolar halinde ifade edilmesinde demografik yapıya ait cevapların frekans (f) ve yüzdeleri (%) ve çalışmanın iki amacına yönelik olarak hazırlanan ifadelere ait cevapların ise aritmetik ortalama (\bar{x}) ve standart sapma (ss) değerleri dikkate alınmıştır.

Katılımcıların, ankette bulunan her bir ifadeye, hangi düzeyde katıldığı ya da görüşlerini bölümlerdeki nitelermelerden hangisine girdiği yapılan sınıflama ölçeği ile belirlenmiştir. Sınıflama ölçeğinin oluşturulmasında;

$$\text{Aralık Genişliği (a)} = \text{Dizi Genişliği} \div \text{Yapılacak Grup Sayısı}$$

formülü kullanılmıştır (Tekin, 1987; 262). Bu formüle göre oluşturulan ölçekte, nitelik düzeyi ve puan değerleri ile değer aralıkları her bölüm için aşağıdaki Tablo 1’de gösterilmiştir.

a = 4/5 ise a = 0,80 bulunur.

Tablo 1. Anketteki İfadelerin Puanları ve Değer Aralıkları

Nitelik Düzeyi	Puan	Değer Aralıkları
Daima	5	4,20 – 5,00
Kesinlikle Katılıyorum		
Sıklıkla	4	3,40 – 4,19
Katılıyorum		
Çok	3	2,60 – 3,39
Kararsızım		
Bazen	2	1,80 – 2,59
Katılmıyorum		
Hiç	1	1,00 – 1,79
Kesinlikle Katılmıyorum		

Bağımsız denetçilere uygulanan anket formunun geçerlilik ve güvenilirliğinin istenen değerlerde olup olmadığı Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı ile tespit edilmeye çalışılmış ve analiz sonucu Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Cronbach's Alpha İç Tutarlılık Katsayısı

Madde Sayısı	İç Tutarlılık Katsayısı	Güvenirlilik Durumu
39	0,84	Oldukça Güvenilir.

Tablo 2’de görüldüğü gibi Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı olarak hesaplanmıştır. Bu sonuca göre söz konusu 39 ifadenin bir bütün olarak, ölçmek istenen olguyu ölçmede “oldukça güvenilir” olduğu söylenebilir (<https://kemaldoymus.files.wordpress.com>).

8. BULGULAR

Araştırmanın bu aşamasında, bağımsız denetim kuruluşunda çalışan bağımsız denetçilere anket formunun uygulanmasıyla elde edilen veriler, belirtilen istatistiksel tekniklerle analiz edilmiş ve analiz sonuçları tablolar halinde sunulularak yorumlanmaya çalışılmıştır.

Bulgular üç aşamalı olarak ele alınmıştır. *Birinci Aşamada*, örneklem grubunun demografik yapısı belirlenmeye çalışılmıştır. *İkinci Aşamada*, katılımcıların, hileli finansal işlemleri tespit etme sıklığına ilişkin bulgular üzerinde durulmuştur. *Üçüncü Aşamada* ise katılımcıların, iç denetim sisteminin hileli finansal raporlamayı önlemedeki rolüne yönelik ifadelerle ait katılım düzeylerine ilişkin bulgular değerlendirilmiştir.

8.1. Demografik Yapıya İlişkin Bulgular

Katılımcıların demografik sorulara ait cevapların istatistik sonuçları Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet Dağılımı	Frekans (f)	Yüzde (%)	Eğitim Düzeyi	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kadın	117	39,0	Lisans	242	80,7
Erkek	183	61,0	Y. Lisans	45	15,0
Toplam	300	100	Doktora	13	4,3
			Toplam	300	100
Yaş	Frekans (f)	Yüzde (%)	Meslek Unvanı Dağılımı	Frekans (f)	Yüzde (%)
24 ve aşağısı	16	5,3	S. Ortak Baş Denetçi	5	1,7
25 - 34 arası	147	49,0	Baş Denetçi	66	22,0
35 – 44 arası	100	33,3	Kıdemli Denetçi	82	27,3
45 - ve üstü	37	12,4	Denetçi	147	49,0
Toplam	300	100	Diğer	0	0
			Toplam	300	100
Deneyim	Frekans (f)	Yüzde (%)	Faaliyet Süresi	Frekans (f)	Yüzde (%)
1- 5 yıl	29	9,7	1 – 5 yıl	0	0
6 – 9 yıl	118	39,3	6 – 9 yıl	16	5,3
10 – 15 yıl	87	29,0	10 – 15 yıl	64	21,3
16 – 19 yıl	38	12,7	16 – 19 yıl	66	22,0
20 yıl ve üzeri	28	9,3	20 yıl ve üzeri	154	51,4
Toplam	300	100	Toplam	300	100

Firma Türü	Frekans (f)	Yüzde (%)	Personel Sayısı	Frekans (f)	Yüzde (%)
Bölgesel- Yerel	27	9,0	1 – 5 Personel	0	0
Ulusal	173	57,3	6 – 9 Personel	8	2,7
Uluslararası	100	33,3	10 – 16 Personel	96	32,0
Toplam	300	100	16 ve üzeri Personel	196	65,3
			Toplam	300	100
Unvanı	Frekans (f)	Yüzde (%)	Şirket Merkezi	Frekans (f)	Yüzde (%)
SMMM	147	49,0	Adana	4	1,3
YMM	153	51,0	Ankara	75	25,0
Toplam	300	100	Antalya	12	4,0
			Bursa	8	2,7
			Kayseri	17	5,7
			İstanbul	164	54,6
			İzmir	20	6,7
			Toplam	300	100

Tablo 3’te görüldüğü gibi ankete katılan katılımcıların öne çıkan demografik özellikleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Bağımsız denetim faaliyetini gerçekleştiren denetçilerin yaklaşık %85’i orta yaş grubundadır.
- Bağımsız denetim faaliyetini gerçekleştiren denetçilerin yarısından fazlasının mesleki deneyim süresi 6-15 yıl arasındadır.
- Bağımsız denetim kuruluşlarının yarısından fazlası en az 16 personel istihdam etmektedir.
- %57,3’ü ulusal, sonrasında ise %33,3’ü uluslararası, kalan %9’unun ise bölgesel-yerel firma olduğu tespit edilmiştir.
- Katılımcıların çoğunluğu (%54,6) İstanbul’da görev yapmaktadır.
-

8. 2. Hileli Finansal İşlemlerin Tespit Edilme Sıklıklarının Düzeyine İlişkin Bulgular

Ankete katılan bağımsız denetim elemanlarının, “*Hileli Finansal İşlemlerin Tespit Edilme Sıklığı*”na ilişkin ifadelerle katılım düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Katılımcıların bu ifadelerle verdikleri cevaplara ilişkin, aritmetik ortalama (\bar{x}) ve standart sapma (ss) değerleri ve değerlerin karşılığı olan katılım düzeyleri Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Hileli Finansal İşlemlerin Tespit Edilme Sıklığına Ait Görüşlerin İstatistikleri

Sıra No	Hileli Finansal İşlemler	n	(\bar{x})	(ss)	Katılım Düzeyi
1	Maddi duran varlıklar için ayrılan amortismanların yüksek gösterilmesi	300	3,20	1,35	Çok
2	Stok değer düşüklüğünün ayrılmaması	300	3,18	1,17	Çok
3	Varlıkların yanlış hesap gruplarına kaydedilmesi	300	3,13	0,79	Çok
4	Bilanço tarihinden sonraki olayların açıklanmaması	300	3,09	1,08	Çok
5	Değerini kaybetmiş varlıkların varlıklardan çıkartılmaması	300	3,08	1,04	Çok
6	Değerini kaybetmiş varlıklardaki değer düşüklüğünün kayda alınması/alınmaması	300	2,80	1,27	Çok
7	Şarta bağlı yükümlülüklerin bildirilmesinin ihmal edilmesi	300	2,77	1,17	Çok
8	Ticari alacakların yüksek gösterilmesi	300	2,72	0,84	Çok
9	Alış iadelerinin ve indirimlerinin satış olarak kaydedilmesi	300	2,42	0,91	Bazen
10	Muhasebe politikalarındaki değişimlerin açıklanmaması ve yetersiz kalması	300	2,40	1,33	Bazen
11	V.U.K kapsamında aktifleştirilmesi gereken giderler dışındaki harcamaların aktifleştirilmesi	300	2,39	1,43	Bazen
12	İlişkili taraflara, işlemlerin yeterli açıklanmaması	300	2,37	1,38	Bazen
13	Faturalanan fakat müşteri adına stokta tutulan mallar	300	2,30	0,82	Bazen
14	Yoldaki malların yüksek gösterilmesi	300	2,24	0,75	Bazen
15	Maddi duran varlıklar için ayrılan amortismanların düşük gösterilmesi veya hiç gösterilmemesi	300	2,12	0,78	Bazen
16	Cari dönem giderlerinin önceki döneme kaydırılması	300	2,10	0,49	Bazen
17	Stok maliyetlerinin uzun yıllara yayılması	300	2,10	0,86	Bazen
18	Faaliyet giderlerinin aktifleştirilmesi	300	2,03	0,43	Bazen
19	İşletmelerin birleşme veya satın alınma sürecinde varlıkların düşük gösterilmesi	300	2,02	0,80	Bazen
20	Konsinye alınan malların stoklara kaydedilmesi	300	1,85	0,62	Bazen
21	Varlıklar için ayrılan karşılıkların azaltılması	300	1,83	0,51	Bazen
22	Hayali stok oluşturulması	300	1,75	1,06	Hiç
23	Nakit ve menkul kıymetlerin fiktif olarak yüksek gösterilmesi	300	1,71	0,88	Hiç
24	Maddi duran varlıkların gerçek değerinin üstünde değerlendirilmesi	300	1,64	0,49	Hiç
25	Hayali gelir kaydedilmesi	300	1,40	0,52	Hiç
26	İşletmelerin birleşme veya satın alınma sürecinde varlıkların yüksek gösterilmesi	300	1,27	0,48	Hiç
TOPLAM KATILIM DÜZEYİ		300	2,32	0,89	Bazen
Daima (4,20–5,00) Sıklıkla (3,40–4,19) Çok (2,60–3,39) Bazen (1,80–2,59) Hiç (1,00–1,79)					

Tablo 4’te katılımcıların, hileli finansal işlemlerin tespit edilme sıklığına ilişkin görüşlerine genel olarak bakıldığında ifadelerin tümüne katılım düzeylerinin aritmetik ortalamasının 2,32 ve standart sapmasının 0,89 olduğu görülmektedir. Bu değerler, hileli finansal işlemlerin tespit edilme sıklığına ilişkin görüşleri genel katılımının “bazen” düzeyinde olduğunu göstermektedir.

Tablo 4'ten katılımcıların, 1-8 arasındaki hile türleriyle “çok” karşılaşmış oldukları; 9-21 arasında yer alan hileli finansal işlemlere “bazen” karşılaştıkları ve 22-26 arasındaki finansal hilelerle ise “hiç” karşılaşmadıkları görülmektedir. Aynı tabloda hileli finansal işlemlerin hiç birisi için sıklık düzeyinin en yükseklerinden olan “Daima” ve “Sıklıkla” seçeneklerinin tercih edilmemesi de bir başka önemli bulgudur.

Bu hile türlerinin bazılarında amaç kârı yüksek göstermek iken bazılarında ise düşük göstermektir. İşletmeler çoğunlukla planlanan hedef kapsamında hareket etme meylili gösterdiklerinden farklı niyetlerle kâr rakamı üzerinde manipülatif uygulama içerisinde yer almaktadırlar. Özellikle “çok” düzeyinde katılımın olduğu hileler açısından değerlendirme yapıldığında da durumun farklı olmadığı; kâr rakamına dolayısıyla işletmenin performansına yönelik düşüncelerin hile uygulamalarını yönlendirdiği görülmektedir. Özetle salt kârı düşürüp daha az vergi ödeme düşüncesi ile değil tam tersi düşünce ile yani kârı yüksek gösterip -daha fazla vergi ödemeyi göze alma pahasına- şirketi olduğundan başarılı sunma düşüncesi de hileli işlemlerde kendisini göstermektedir. Elbette ki hile olarak düşünülen uygulamaların bir kısmının “hata” ile olduğu; bir kısmının da bilgi eksikliği veya yanlış bilgi neticesinde gerçekleştiği de gözden uzak tutulmamalıdır. Ancak hile ile hatanın ayrımını yapmak da oldukça zordur.

8. 3. İç Denetim Sisteminin Hileli Finansal Raporlamayı Önlemedeki Rolüne İlişkin Bulgular

Ankete katılan bağımsız denetim elemanlarının, “İç Denetim Sisteminin Hileli Finansal Raporlamayı Önlemedeki Rolüne” ilişkin ifadelerle katılım düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Katılımcıların bu ifadelerle verdikleri cevaplara ilişkin, aritmetik ortalama (\bar{x}) ve standart sapma (ss) değerleri ve değerlerin karşılığı olan katılım düzeyleri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. İç Denetim Sisteminin Hileli Finansal Raporlamayı Önlemedeki Rolüne İlişkin Görüşlerin İstatistikleri

Sıra No	İç Denetim Sisteminin Hileli Finansal Raporlamayı Önlemedeki Rolüne İlişkin İfadeler	n	(\bar{x})	(ss)	Katılım Düzeyi
1	İç denetçinin denetim standartlarını bilmemesi hileli finansal raporlama yapılma riskini artırır.	300	4,68	0,47	Kesinlikle Katılıyorum
2	Zayıf bir iç denetim yapısı hileli finansal raporlama riskini artırır.	300	4,60	0,57	Kesinlikle Katılıyorum
3	İç denetçinin iyi bir eğitime ve mesleki yeterliliğe sahip olması hileli finansal raporlama yapılma riskini azaltır.	300	4,53	0,50	Kesinlikle Katılıyorum
4	İç denetçinin yönetim ile birlikte hilelere karşı önlem alması hileli finansal raporlama riskini azaltır.	300	4,44	0,57	Kesinlikle Katılıyorum
5	İç denetçi ile denetim komitesi arasındaki iletişimin iyi olması hileli finansal raporlama yapılma riskini azaltır.	300	4,43	0,57	Kesinlikle Katılıyorum
6	İç denetim ve denetim komitesi arasındaki raporlama hileli finansal raporlama riskini azaltır.	300	4,40	0,49	Kesinlikle Katılıyorum
7	Etkin bir iç denetim birimi bulunan şirketlerde hileli finansal raporlama riski azalır.	300	4,38	0,61	Kesinlikle Katılıyorum

8	İç denetçiyle bağımsız denetçi arasındaki iletişimin iyi olmaması hileli finansal raporlama yapılma riskini artırır.	300	4,35	0,52	Kesinlikle Katılıyorum
9	İç denetçinin mesleki etik kurallarını bilmesi hileli finansal raporlama yapılma riskini azaltır.	300	4,26	0,54	Kesinlikle Katılıyorum
10	İç denetçinin tarafsızlığı hileli finansal raporlama riskini azaltır.	300	4,01	0,73	Katılıyorum
11	Hile önlemede sorumluluk sadece iç denetçiye ait değildir.	300	3,96	0,33	Katılıyorum
12	İç denetimin iyi veya yeterli olmadığı şirketlerde denetim komitesi sorumluluğunu tam manasıyla yerine getirememektedir.	300	3,58	0,72	Katılıyorum
13	Meslektaşlar arasında "hileyi önlemeye dönük faaliyetleri gerçekleştirmek sadece yöneticilere aittir" düşüncesine sahip olanlar vardır.	300	3,11	0,71	Kararsızım
TOPLAM KATILIM DÜZEYİ		300	4,19	0,57	Katılıyorum
Kesinlikle Katılıyorum (4,20–5,00) Katılıyorum (3,40–4,19) Kararsızım (2,60–3,39) Katılmıyorum (1,80–2,59) Kesinlikle Katılmıyorum (1,00–1,79)					

Tablo 5'te katılımcıların, iç denetimin hileli finansal raporlamayı önlemedeki rolüne ilişkin görüşlerine genel olarak bakıldığında ifadelere katılım düzeylerin aritmetik ortalamasının 4,19 ve standart sapmasının 0,57 olduğu görülmektedir. Bu değerler, katılımcıların iç denetimin hileli finansal raporlamayı önlemedeki rolüne ilişkin ifadeler görüşlerinin genel katılımının "**katılıyorum**" düzeyinde olduğunu göstermektedir.

Tablo 5'ten katılımcıların iç denetim sisteminin hileli finansal raporlamayı önlemedeki rolüne ilişkin, 1-9 arasındaki ifadeler "**kesinlikle katılıyorum**"; 10-12 arasında yer alan ifadeler "**katılıyorum**" ve sadece 13 no.lu ifadeye ise "**kararsızım**" görüş bildirdikleri anlaşılmaktadır. *Kararsızım* düzeyinde görüş bildirilen ifadenin aritmetik ortalamasının *katılıyorum* düzeyine çok yakın olduğu da dikkatlerden kaçmamalıdır. Aynı tabloda iç denetim sisteminin hileli finansal raporlamayı önlemedeki rolüne ilişkin ifadelerin hiç birisi için katılım düzeyinin en düşüklerinden olan "*katılmıyorum*" ve "*kesinlikle katılmıyorum*" seçeneklerinin tercih edilmemesi de bir başka önemli bulgudur.

İç denetim sisteminin varlığının amaçları arasında, muhasebe ilke ve kavramlarına uyulmasını sağlamak suretiyle hileli finansal işlemleri dolayısıyla hileli finansal raporlama riskini azaltmak yer almaktadır. Elde edilen bulgulardan hareketle, iç denetim sisteminin hedeflerinden biri olan hileli finansal işlemleri azaltma/ortadan kaldırmada önemli bir etkiye ve katkıya sahip olduğu söylenebilir

İç denetçi, işletmenin bir personeli olup ücretini işletmeden aldığından denetim faaliyetlerinde objektiflik, bağımsızlık ve tarafsızlık açısından bir sorun yaşanabilir. Ancak bu düşünceyle, iç denetim sistemine yönelmemek de doğru bir davranış olmayacaktır. Ayrıca iç denetim sistemi ortaya çıkarılacak hatalı finansal işlemlerin sebebi, hangi yanlış bilgiyle yapıldığı ve nasıl düzeltileceği, ilgili kişilere anlatılarak doğru işlemin öğretilmesi açısından da bir faydası olacağı gözden uzak tutulmamalıdır.

Bu sonuçlardan yola çıkılırsa katılımcıların, işletme faaliyetlerini, yöneticilerini, çalışanlarını ve her türlü işlemi yakından gözleyen iç denetçilerin hata ve hilelerin ortaya çıkarılmasındaki konumunun önemini kabul ettiklerini ve iç denetçiler ile işbirliği yapılması

gerekliliğine inandıklarını da göstermektedir. İç denetimin etkinleştirilmesi ile katılımcıların iş yoğunluğunun azalabileceği ve katılımcıların sorumluluğu yönetimle paylaşma eğilimlerinin de artabileceği söylenebilir.

İç denetçinin; mesleki eğitim ve yeteneğe sahip olması, bağımsız denetçi ve denetim komitesi ile iş birliği içinde bulunması, iç denetim ve bağımsız denetim standartlarına uyması ve elde ettiği bilgileri tarafsız olarak bildirmesi gerekmektedir. Böyle hareket edilen bir iç denetim sistemine ve iç denetçiye sahip olan işletmelerde hileli finansal işlemlerin önüne geçilmesi daha kolay olacaktır. Bu da işletmenin iç ve dış taraflarına sunulan bilginin kalitesini artıracak, hatalı kararların azalmasına katkı sağlayacaktır.

9. SONUÇ

Hileli finansal raporlama olayları toplumun her kesiminde, işletmelerden yansıyan bilgilere olan güveni azaltmış ve bu durum oldukça önemli bir sorun halini alarak denetim mesleğine yönelik şüpheleri de artırmıştır. Özellikle 2000’li yıllarda yaşanan finansal skandallar ile birlikte denetim mesleği derinden derine sorgulanmış, denetçilerin böyle bir hile olayını ortaya çıkarmaması ise ciddi eleştirilere sebep olmuştur. Bütün bu olaylar neticesinde muhasebe, denetim ve kurumsal yönetim alanlarında ardı ardına düzenlemelere gidilmiştir.

Finansal tablo kullanıcılarına güvenilir bilgi sunulmasında yardımcı olabilecek ve risk faktörlerini belirleyerek riskleri en aza indirebilecek önemli unsurlardan biri de iç denetim sistemidir.

İç denetim sisteminde yer alan iç denetçinin, bağımsız ve tarafsız bir şekilde sorumluluklarını yerine getirmesi, yeterli ve azami bir mesleki bilgiye sahip olması hilenin tespit edilmesini ve önlenmesini kolaylaştıracaktır.

Bu çalışmada, öncelikle hile, muhasebede hile, hileli finansal raporlama, iç denetim konuları hakkında teorik açıklamalarda bulunulmuştur. Türkiye’de faaliyet gösteren bağımsız denetim şirketlerinde çalışan bağımsız denetçilere bir anket uygulanarak, hileli finansal işlemlerin tespit edilme sıklığına ve iç denetim sisteminin hileli finansal raporlamayı önlemedeki rolü tespit edilmeye çalışılmıştır.

Katılımcıların, hileli finansal işlemlerden, “Maddi duran varlıklar için ayrılan amortismanların yüksek gösterilmesi”, “Stok değer düşüklüğünün ayrılmaması” ve “Varlıkların yanlış hesap gruplarına kaydedilmesi” işlemleriyle “Çok” sıklıkla karşılaştıkları ayrıca “Maddi duran varlıkların gerçek değerinin üstünde değerlendirilmesi”, “Hayali gelir kaydedilmesi” ve “İşletmelerin birleşme veya satın alınma sürecinde varlıkların yüksek gösterilmesi” işlemlerine “Hiç” rastlamadıkları bulgusu elde edilmiştir (Tablo:4).

Araştırmanın sonucunda elde edilen diğer bulgular ise iç denetçilerin eğitilmiş ve mesleki yeterliliğe sahip olmalarının, denetim standartlarını iyi bilmelerinin, bağımsız denetçilerle ve denetim komitesiyle ilişkilerinin iyi olmalarının, yönetimle birlikte hilelere karşı önlem almalarının ve mesleki etik kurallarını iyi bilmelerinin hileli finansal raporlamanın önlenmesinde etkili olabileceğidir. Ayrıca katılımcılar, hileleri önleme yükümlülüğünün sadece iç denetçiye yüklenmesini kabul etmemekte buna karşılık sorumluluğun yöneticilere ait olduğu noktasında ise kararsız kalmaktadırlar (Tablo:5).

Çalışmada elde edilen bulgulara dayanarak aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

- Hileli işlemlerin önlenmesi için bağımsız ve tarafsız iç denetim birimi oluşturulmalıdır.
- İç denetçinin her türlü hile ve usulsüzlük karşısında kimseden etkilenmeden hareket etmesi için uygun çalışma şartları oluşturulmalıdır.
- İç denetçiler, iç denetim standartlarına uygun hareket ettiklerinde sorumluluklarını daha iyi yerine getireceklerdir.
- İç denetçilerin yeniliklere açık ve teknolojik gelişmeleri yakından takip etmeleri gerekmektedir.
- İç denetçilere gerekli muhasebe ve finansal raporlama, teknik denetimler, karşılaşılabilecek hilelerle ilgili eğitimler verilmelidir.
- İç denetçiler, finansal hile türleriyle ilgili bilgi sahibi olmalıdırlar.
- İç denetçiler, meydana gelen muhasebe ve denetim skandallarının hangi sebeplerden ve hangi aksaklıklardan kaynaklandığını ve bu gibi durumları önleyebilmek için nelerin yapılması gerektiğini öğreten eğitimlere tabi tutulmalıdırlar.

KAYNAKLAR

- Akyel, Recai (2010), “Yönetimde İç Kontrol, İç Denetim ve Dış Denetim Fonksiyonlarının Birbirileri İle İlişkileri ve Türk Kamu Yönetiminde Uygulamalarının Değerlendirilmesi”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 3, ss. 1-22.
- Atmaca, Metin (2012), “Muhasebe Skandallarının Önlenmesinde İç Kontrol Sisteminin Etkinleştirilmesi”, Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF dergisi, Cilt: XIV, Sayı:1, ss. 191-205.
- Bayraklı, Hüseyin - Erkan, Mehmet- Elitaş, Cemal (2012), “Muhasebe Ve Vergi Denetiminde Muhasebe Hata Ve Hileleri”, Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Brown, R. Patrick, (1983). Independent Auditor Judgement in the Evaluation of Internal Audit Functions, Journal of Accounting Research, Volume:21, Number:2, Autumn, pp. 444- 456.
- Carcello, V. Joseph, – Hermanson, R. Dana, – Raghunandan, Kannan. (2005). Factors Associated with U.S. Public Companies’ Investment in Internal Auditing, Accounting Horizons, Volume: 19 (2), pp. 69-84.
- Carey, Peter – Craswell, Alison – Simnett, Roeger, (2000). Voluntary Demand for Internal and External Auditing by Family Businesses. Auditing: A Journal of Practice & Theory, Volume: 19 (supplement), pp. 37-51.
- Coenen, Tracy, (2008) Essentials Of Corporate Fraud, Ins.,Newyork, USA, John Willey&Sons.
- Çıtak, Fatma (2013), “Hileli Finansal Raporlamada İç Denetçilerin Sorumluluğunun Tespitine İlişkin Bir Araştırma”, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde, Türkiye.

- Doğan, Saime - Kayakıran, Dilek (2017), “İşletmelerde Hile Denetiminin Önemi”, Maliye Finansman Yazıları, ss. 167-188
- Doğan, Zeki - Çıtak, Fatma (2017), “Hileli Finansal Raporlamada İç Denetçilerin Sorumluluğunun Tespitine İlişkin Bir Araştırma” İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 2, ss. 49-62.
- Doyle, T. Jeffery. – Ge, Weilli – McVay, Sarah. (2007). Accruals Quality and Internal Control Over Financial Reporting, The Accounting Review, Volume:82, Number: 5, pp. 1141-1170.
- Dumanoğlu, Sezai (2005); “Hata ve Hile Ayrımı: “Hile Denetimi”, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 20(1) ss. 347-358.
- Durmuş, Cem Niyazi - Oktay Taş (2008), Denetim; SPK Düzenlemeleri ve 3568 Sayılı Mevzuat Kapsamında, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Güredin, Ersin (2010), Denetim ve Güvence Hizmetleri SMMM ve YMM’lere Yönelik İlkeler ve Teknikler, 11. Basım, İstanbul, Arıkan Basım Yayıncılık.
- Hacıhasanoğlu, Tansel - Karaca, Nervan (2015), “Potansiyel Muhasebe Meslek Mensuplarının Hile Algısı Üzerine Bozok Üniversitesi’nde Yapılan Bir Araştırma”, Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:8, Sayı:1, ss. 117-130
- Karagöz, Yalçın (2014), “SPSS 21,1 Uygulamalı Biyoistatistik” 1. Baskı Nobel Yayıncılık, Ankara
- Kıracı, Murat - Çelikay, Murat - Şengül, Duygu (2014), “İç Denetçilerin Hileler Karşısındaki Sorumluluğunun İç Denetim Mesleki Uygulama Çerçevesi Açısından Değerlendirilmesi”, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 2, ss. 307-325.
- Küçük, Ergün - Uzay Saban (2009), “Hileli Finansal Raporlamanın Oluşumu ve Doğurduğu Sonuçlar”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:32, ss.239-258.
- Küçük, Ergün (2009), “Hileli Finansal Raporlamanın Engellenmesinde Kurumsal Yönetim ve Dış Denetimin Rolü: Türkiye’deki Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Küçükkocaoğlu, Güray - Küçüksözen, Cemal (2004). “Finansal Bilgi Manipülasyonu: İMKB Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, 1st International Accounting Conference on the Way to Convergence, Kasım 2004, İstanbul, Muhasebe Bilim Dünyası (MÖDAV) Bildiri Kitabı.
- Özeroğlu, Ali İhsan (2014) “Finansal Aldatmaca ve İşletme Hileleri” Akademik Sosyal Araştırma Dergisi, Cilt:2, Sayı:2, ss. 186-196.
- Pehlivanlı, Davut (2010), Modern İç Denetim ve Genel İç Denetim Uygulamaları, Ankara, Beta Yayıncılık.

- Pickett, K. H. Spencer, (2003), The Internal Auditing Handbook, John Wiley & Sons,Ltd, USA.
- Skousen, Christopher J. (2004), “ An Empirical Investigation Of The Relevance And Predictive Ability Of The SAS 99 Fraud Risk Factors” Doctor Of Philosophy, Oktahoma State University, UMI Dissertation Services, USA.
- Şengür, Evren Dilek (2010), “İşletmelerde Hile, Hilelerin Önlenmesi, Hileli Finansal Raporlama İlgili Düzenlemeler ve Bir Araştırma”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
- Tarhan Mengi, Banu (2013), “Hileli Finansal Raporlama” Beta Yayıncılık.
- Tekin, Halil, (1987), “Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme”, Ankara, Mesa Yayınları.
- Tepeli, Yusuf - Kayıhan, Burak, (2016), “Muhasebe Manipülasyonunun BENEİSH Modeli İle Tespit Edilmesi: BİST Gıda Maddeler Sanayi Sektörü’nde Bir Uygulama” Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt: 14 Sayı: 4, ss. 245-264.
- TİDE, (2008), “Uluslararası İç Denetim Standartları Mesleki Uygulama Çerçevesi, Kırmızı Kitap, Türkiye İç Denetim Enstitüsü, No:4,Tide Yayınları.
- Türedi, Hasan - Alıcı, Ümmü Gülsüm (2014), “Mali Raporlama Hilelerinin Tespit ve Önlenmesinde İç Kontrol Yapısının Önemi”, Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Cilt: 6 Sayı: 11, ss. 110-933.
- TÜSİAD. (2008). Kurumsal Risk Yönetimi, Yayın No. TÜSİAD-T/2008-02/452, , İstanbul, Graphis Matbaa Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
- Uçma, Tuğba (2010), “Finansal Bilgi Manipülasyonunda ve Hileli Finansal Raporlamada Denetçi Sorumluluğunun Belirlenmesine Yönelik Yapısal Eşitlik Modeli (SEM) Uygulaması”, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, Türkiye.
- Uçma, Tuğba (2011), “Hileli Finansal Raporlamada İç Denetçi ve Denetim Komitesi Sorumluluğunun Belirlenmesi: Bir Yapısal Eşitlik Modeli Uygulaması”, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, Ankara Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası Yayınları, Cilt: 4, Sayı: 1, ss. 1-32.
- Uyar, Süleyman (2009), “İç Kontrol ve İç Denetim, 5018 Sayılı Kanun Açısından, Ankara, Gazi Kitapevi.
- Varıcı, İdris (2012), Hileli Finansal Raporlama Açısından Denetçinin Raporlarının İncelenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gümüşhane, Türkiye.
- Wallace, P. Eric, (2008): Construction Guide: Accounting and Knowledge Based Audits, Nashville TN, CCH.
- Wolfe, T. David - Hermanson, R. Dana (2004), “The Fraud Diamond: Considesing The Faur Elements Of Fraud”, The CPA Journal, December: pp. 38-41, <http://www.3.uta.edu/faculty/subramaniam/CPAS2004.pdf>. (26.09.2016).

Yıldız, Ekrem - Başkan, Derya (2014), “Muhasebe Hilelerini Önlenmesinde Kullanılan Araçlar: BİST Şirketleri Üzerine Bir Araştırma”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Nisan, Sayı; 62, ss.139-159.

SPK, Sermaye Piyasası Kurulu, Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliği (Seri: X, No: 22) .

Association Of Certified Fraud Examiners - ACFE, 2006-2008-2016 Report To The Nation Occupational Fraud&Abuse - <http://www.acfe.com/rtnn-archive.aspx>. (26.09.2016).

Vergi Usul Kanunu, www.mevzuat.gov.tr

SAS, Statement Of Auditing Standarts

<http://www.aicpa.org/research/standards/audiattest/downloadabledocuments/au-c00240.pdf>. (15.04.2018).

<https://kemaldoymus.files.wordpress.com>. (13.06.2018)

